

Vergiye Uyum Sürecinde Davranışsal Yaklaşım: Mükellef Davranışları ve Tipolojileri

Serdar ÇİÇEK (<https://orcid.org/0000-0003-4085-7474>), Department of Public Finance, Süleyman Demirel University, Turkey; e-mail: serdarcicek@sdu.edu.tr

Hüseyin Güçlü ÇİÇEK (<https://orcid.org/0000-0003-2883-9468>), Department of Public Finance, Süleyman Demirel University, Turkey; e-mail: huseyincicek@sdu.edu.tr

Elif Ayşe ŞAHİN-İPEK (<http://orcid.org/0000-0003-1256-8325>), Department of Public Finance, İzmir Kâtip Çelebi University, Turkey; e-mail: elifa.sahin.ipek@ikc.edu.tr

Behavioral Approach to Tax Compliance Process: Taxpayer Behaviors and Typologies

Abstract

Taxpayers' decisions on paying taxes or not paying taxes can not be explained only by expected economic gains and costs. There are many psychological, sociological and demographic variables affecting taxpayer decisions. In this study, taxpayer behaviors and typologies affecting tax compliance and non-compliance are evaluated within the systematic framework determined by Mitu (2016). Taxpayers' typologies constitute important determinants of tax compliance in terms of being personality types that exhibit regular and specific framework behaviors. It will be possible for tax administration to increase tax compliance and tax collection to a degree with conventional tools and practices. Beyond legal obligations; it is necessary to analyze the ethical-cultural norms of the individuals and the society and the behavior of taxpayers and to produce the policy accordingly, in order to increase the voluntary tax compliance and motivate the taxpayer.

Keywords : Taxpayer Attitudes and Behaviours, Taxpayer Typologies, Tax Compliance, Social Taxpayer.

JEL Classification Codes : H2, H26.

Öz

Mükelleflerin vergi ödeme veya ödememeye ilişkin kararları sadece beklenen ekonomik kazançlar ve maliyetler ile açıklanamaz. Mükellef kararlarını etkileyen pek çok psikolojik, sosyolojik ve demografik değişken söz konusudur. Bu çalışmada, vergi uyumuna ve uyumsuzluğuna etki eden mükellef davranışları ve tipolojileri Mitu (2016)'nın belirlediği sistematik çerçevede değerlendirilmiştir. Mükellef tipolojileri, düzenli ve belli bir çerçevede davranışlar sergileyen kişilik tipleri olmaları açısından, vergi uyumunun önemli belirleyicilerini oluşturmaktadır. Vergi idaresinin alışlagelmiş uygulamalar ile vergi uyumunu ve tahsilâtını arttırması bir dereceye kadar mümkündür. İdarenin, yasal zorunlulukların ötesinde; gönüllü vergi uyumunu arttırmak ve mükellefi motive etmek için, bireylerin ve toplumun ahlaki-kültürel normlarını ve mükelleflerin davranışlarını analiz etmesi ve buna göre politika üretmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler : Mükellef Tutum ve Davranışları, Mükellef Tipolojileri, Vergi Uyum, Sosyal Mükellef.

1. Giriş

Vergi millet ve devlet olmanın bir fiyatıdır. Devletin ihtiyacı olan vergi gelirlerinin toplanması, bir sanat ve başarıdır (Lillemets, 2010: 251). Medeniyetin bir işareti olarak kabul edilen bu sanatı, Adam Smith “insanların cebinden parasını tahliye eden bir devletin bir başka devletten daha önce öğrendiği bir sanat yoktur” şeklinde ifade etmiştir (Samson, 2002: 21). Gelişmiş medeniyetlerin erken dönemlerinde ortaya çıkan vergilerin en temel olgunlaşmamış hali, eski İran, Yunan, Mısır ve Roma devletleri döneminde ilerlemiş; servet vergileri, satış vergileri, miras vergileri şeklinde evrimleşmiştir. Politik ve ekonomik olarak insanların devletine vergi ödemesi, toplumun genel refahının sürdürülebilir olması bakımından oldukça önemlidir. Ancak soyut ve dolaylı olarak yararlanan kamu hizmetlerine vergi ödemekten ziyade, doğrudan doğruya fayda sağlanan özel hizmetlere fiyat mekanizması aracılığıyla ödeme yapmak bireyin daha çok tercih ettiği ve uyum gösterdiği bir durumdur. Vergi sistemi, yasal bir zorunluluk olsa da, özünde gönüllü uyuma dayanmaktadır.

Bir toplumda kurallar; resmi nitelikte olan anayasalar, yasalar, mevzuat ve düzenlemeler şeklinde olabileceği gibi, otokontrol sağlayan ve resmi nitelikte olmayan davranış kalıpları, sosyal normlar veya gelenekler şeklinde de olabilir. Yani özünde, kişilerin ne yapması ve bazı durumlarda nasıl davranması gerektiğine ilişkin çerçeveyi belirleyen ve kuralları oluşturanlar da bireylerdir. Söz konusu kurallar ve kurallara uyulmaması neticesinde ortaya çıkan zorlayıcı vergi uygulamaları ve cezalar, bunların dışında piyasa fiyatları, kişisel gelir gibi faktörler; bireylerin olasılıklar dâhilinde mali davranışlarının sınırlarını belirler. Bireyler toplumun beklentileri doğrultusunda kurallara saygı göstererek, uyum sağlayabilecekleri gibi cezalandırılma korkusu ile de uyum sağlayabilirler.

Vergilerin ortaya çıkışı ile birlikte vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eylemleri de başlamıştır. Aynı zamanda bireylerin vergi ödemeleri konusunda motive olmaları, onların niçin vergiden kaçma davranışı sergilediği kamu mali politikalarının temel araştırma konularını oluşturmuştur (Hallsworth vd., 2014: 2). Vergi kaçırma evrensel bir olgudur ve bütçe gelirlerinin azalması, vergi adaletinin sarsılması, rekabet ortamının bozulması, adaletin sınırlandırılması, suç oranlarının artması gibi negatif sonuçlar doğurur. Vergi kaçırmanın ve vergiden kaçınmanın nedenlerinin yanlış ve eksik değerlendirilmesi, mükelleflerin vergi yükünü aşırı ölçüde arttıran ilave vergilere ve maliyetlere başvurulmasına neden olabilir (Sowinski, 2012: 357).

Gelişmiş ülkeler günümüzde harcamalarının %90'ına ulaşan oranlardaki kısmını vergi gelirleri ile sağlamakta ve vergi gelirlerinin GSYH'ye oranları %25-30 aralığında yer almakta iken, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde bu oranlar sırasıyla %28 ile %5 dolaylarına kadar düşmektedir (Ahangar vd., 2011). Oranlardaki farklılığa pek çok faktör etki etmekle birlikte vergi uyumsuzluğu (veya vergi uyumu) ana nedenlerden biri olarak görülmektedir (Ahmet & Kadir, 2015: 8). Bireylerin devletine vergi ödemesi, toplumun genel refahının sürdürülebilir olması bakımından oldukça önemlidir. Vergi, bireyler açısından yasal bir zorunluluk olsa da, özünde gönüllü uyuma dayanmaktadır. Bu sebeple

mükelleflerin vergiye uyum kararlarının altında yatan dinamikleri çözümlenmek sosyal refahı arttırmak için kritik bir rol oynamaktadır (Seçilmiş & Didinmez, 2016: 211).

Vergi uyumu konusundaki alandaki yazın 1970’li yıllardan itibaren yerleşik neoklasik teori kapsamında Allingham-Sandmo (1972) tarafından geliştirilen Rasyonel Tercih Teorisi çerçevesinde gelişmiştir. Neoklasik teori ile şekillenen iktisadi anlayışta bireylerin tamamen rasyonel oldukları ve dolayısıyla sadece kendi çıkarları için hareket edecekleri öngörülmektedir. Bireylerin vergi denetimi ve cezalandırılma riski gibi yaptırımlara göre davranmak zorunda kaldıkları kabul edilmekte, yani informel şekilde gelişen içten gelen davranışların vergi uyumuna ilişkin etkileri göz ardı edilmektedir (Mlay, 2015: 14). Oysa ki, vergi mükelleflerinin psikolojik algılamaları, ahlaki duyarlılıkları, sosyal normlardan etkilenme derecesi gibi içsel motivasyon unsurlarının da dikkate alındığı sosyal-psikolojik model ile klasik modelin bir sentezinin yapılması (Kitapçı, 2011: 2), mükelleflerin vergiye uyum süreçlerinin daha doğru bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olabilecektir.

Özellikle Simon’un türettiği “sınırlı rasyonellik” kavramı çerçevesinde şekillenen bilişsel yaklaşım ile psikolojik etkenlerin iktisadi analize yeniden ve daha yoğun bir şekilde dâhil edilmesi vurgulanmıştır. Daniel Kahneman’ın belirsizlik altında karar alma mekanizmaları çerçevesinde bilişsel psikolojiyi ekonomiye entegre etmeyi amaçlayan çalışmaları ile “Davranışsal İktisat Teorisi” gelişmiştir (Seçilmiş & Didinmez, 2016: 205, 206).

Nitekim günümüzde Davranışsal İktisat Teorisi ile gelişen anlayışla vergi uyumunun analiz edilmesinde ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal-psikolojik faktörlerin de dikkate alınması mümkün hale gelmiş, bu çerçevede vergi mükellefi tipolojileri oluşturulmuştur. Bu sayede mükellef ile vergi otoriteleri arasındaki ilişkinin istenen şekilde yönlendirilebilmesi için mükellef tipolojisine uygun vergi politikası uygulama imkânı ortaya çıkmıştır. Davranış ve tipolojileri; sosyal çevre, vergi oranları, vergi denetimi, vergi yükü, vergi adaleti, vergi yönetimi, yaş, eğitim, cinsiyet, cezalar, mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıkları gibi pek çok faktör etkilemektedir.

Uluslararası literatürde mükellef tipolojilerinin belirlenmesine ilişkin sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Vogel, 1974; Braithwaite, 2002; Torgler, 2003; Wenzel, 2005; Cardozo, 2011; Leonardo, 2011). Bu çalışmalar çerçevesinde günümüzde gelinen nokta; vergi uyum politikalarının oluşturulmasında mükellef tipolojisinin dikkate alınması gereğinin ortaya çıkmasıdır. Ülkemizde ise vergi uyumuna ilişkin çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, mükellef tipolojilerinin tanımlanmasına ve belirlenmesine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada Mitu (2016)’nın metodolojisinden faydalanarak mükellef tipolojilerinin tanımlanmasına ilişkin yapılan uluslararası çalışmaların genel değerlendirmesi yapılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın Türkiye’deki literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. Mükellef Tipolojisinin Belirlenmesinde Tutum ve Davranışlar

En geniş tanımıyla davranışlar; belirli amaçlar, kişiler, gruplar ve eylemler hakkında insanların onayladığı veya onaylamadığı değerlendirmelerdir. İnsanlar, içinde buldukları sosyal yaşamın işleyişi ve devlet düzeni hakkında belirli davranışlara sahip olduğu gibi, vergi sistemi ve yerine getirmekle yükümlü oldukları vergi ödemeleri hakkında belirli davranışlara sahiptirler. Bazı insanlar vergileme düzeni hakkında kronik olarak antipati duyma (hoşlanmama) davranışları geliştirirken, diğerleri vergi ödemeye taraf olan davranışlara sahiptirler (Onu, 2016: 3).

Mali davranış, mali amaçlarla öngörülebilir bulunan ve yasal bazı yükümlülükleri yerine getirmek zorunda olan kişilerin (vergi yükümlülükleri, vergi sorumluları vb.) belirgin davranışlar sergilemesidir (Mitu, 2016: 78). Ekonomik davranışların beş temel özelliği bulunmaktadır: Belirgin bir amacı vardır, doğaldır, isteğe bağlıdır yani keyfiliği içinde barındırır, belirgin açık kuralları söz konusudur ve dış etkenlere bağlıdır (Dinga: 4-5).

Vergi yükümlülükleri vergiye uyum gibi pozitif davranışlar sergileyebileceği gibi, vergiyi reddetme veya benimsememe gibi negatif mali davranışlar da sergileyebilir. Mali davranışların iyi bir şekilde anlaşılması ve bu davranışlara yönelik motivasyonların geliştirilmesi, vergiye uyumu ve vergi idaresinin etkinliğini arttıracaktır. Cesaretlendirme, kişisel ve sosyal normlar, vergi idaresine olan güven ve adalet duyguları mali davranışları etkileyen önemli faktörlerdir. Ekonomik bir aktör olarak mükellef davranışları pek çok faktörden etkilenir. Ödenecek gerçek vergi miktarı, gerçek vergi miktarını belirleyen mükellefin kapasitesi (geliri), mükellefin devlete ve mali olaylara yönelik davranışları, devletin vergi gelirlerini yerinde kullanımı, mevzuatın vergi mükellefinin lehinde kullanılması başlıca faktörleri oluşturur (Nicoleta, 2013: 26).

Mükelleflerin vergiye ilişkin sergilediği temelde iki tip davranış söz konusudur. Birincisi vergiye uyum, kabul veya rıza gösterme; ikincisi itaatsizlik, karşı gelme, vergiye riayet etmeme davranışlarıdır (Mitu, 2016: 78).

Vergi uyumu, mükelleflerin vergi kanunlarına ve düzenlemelerine uyma derecesini gösterir (Ahmet & Kadir, 2015: 7). Geniş anlamda tanımlanacak olursa vergi uyumu, vergi mükellefinin yürürlükteki kanun, yönetmelik ve mahkeme kararlarına uygun şekilde gerekli tüm vergi bildirimlerini zamanında yapması, vergi beyannamelerini doğru bir şekilde düzenleyerek, zamanında vergi idaresine beyanda bulunması anlamına gelmektedir. Mükelleflerin bu yükümlülüklerini yerine getirmeleri, okuma- yazma bilmelerinin yanısıra, matematik bilgisi, kayıt tutma, muhakeme yapma gibi temel yetilere sahip olmalarını da gerektirmektedir. Vergi yükümlülüğünün zamanında ve doğru bir şekilde yerine getirilmemesi (beyanda bulunmama veya eksik beyanda bulunma) vergi uyumsuzluğu anlamına geldiğine göre, vergi uyumsuzluğu bir yandan mükellefin düşük vergi ödemek için kasıtlı bir eyleminden kaynaklanabileceği gibi, dikkatsizlik, ihmal, hata yapma, yanlış anlama gibi mükelleflerin şahsi durumları ve yetenekleri ile ilgili sebeplerden de kaynaklanabilir (Roth vd., 1989: 1-2).

Vergi kanunlarındaki tanımlamaların geniş yorumlanması veya mükelleflerin kasıtlı olmayan hatalarından, dikkatsizliklerinden, yanlış anlamalarından kaynaklanan vergi uyumsuzlukları da söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumda, açılan vergi davası sonucunda kasıtlı bir şekilde vergi yükümlülüğünün düşürüldüğü ispat edilirse, vergi uyumsuzluğu aynı zamanda vergi kaçakçılığını yaratmış olacaktır (Igbeng vd., 2012: 191). Aksi halde vergi uyumsuzluğu her zaman vergi kaçırma anlamına gelmemektedir.

Mali amaçların gerçekleştirilmesinin en önemli araçlarından olan vergi gelirlerinin etkin bir şekilde toplanmasında gönüllü vergi uyumu oldukça etkin bir mükellef davranışıdır. Vergiye gönüllü uyum gösteren mükellefler eş zamanlı olarak dört temel davranış sergilerler: vergi beyanlarını doğru şekilde bildirirler, yükümlülüklerini doğru hesaplarlar, vergi beyanlarını zamanında bildirirler ve zamanında ödemede bulunurlar. Bunun dışında yapılan her davranış mali açıdan uyumsuzluk anlamına gelir (Franzoni, 1999: 55). Yapılan çalışmalarda, yaş, cinsiyet, cezalandırma, denetim, basitlik, vergi adaleti, devletin tutumu, vergi oranları, gelir düzeyi gibi vergi uyumunu etkileyen pek çok faktörün olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ahmet & Kadir, 2015: 9-12). OECD'nin yapmış olduğu bir çalışmada vergi uyumunu etkileyen faktörler; iş dünyasının yapısı (büyüklüğü, güvenilirliği, geçmişi, yerel veya uluslararası faaliyetleri, sermaye yatırımları), sektörel faktörler (kâr marjı, sektörel düzenlemeler, rekabetin düzeyi, mevsimsel ve yapısal etkenler), sosyolojik faktörler (kültürel ve etik normlar ve bunların geçmişi, hükümetin davranışları, yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi), ekonomik faktörler (yatırım, faiz oranları, vergi sistemi, hükümet politikaları, uluslar arası etkiler, enflasyon, piyasa), psikolojik faktörler (hırs, risk, korkular, güven, değerler, adalet ve eşitlik, vergi kaçırma fırsatları) olarak ifade edilmiştir (Khwaja vd., 2011: 15).

Vergi uyumsuzluğu ise, gelirleri düşürerek, piyasa sistemini bozarak, hilekarlık/dolandırıcılık algısını güçlendiren ve sonuç olarak toplumu yozlaştıran, tahrip eden olumsuz bir mükellef davranışıdır. Vergi uyumsuzluğunu motive eden faktörlerin başında mükellefin vergi sisteminin adaletsiz olduğu yönündeki inancı ve farklı mükelleflere yönelik devletin davranışlarındaki eşitsizlik gelmektedir (Hanno & Violette, 1996: 60). Vergi uyumsuzluğu çoğunlukla yasal olmayan bir şekilde vergi kaçırma veya yasal vergiden kaçınma davranışları ile ilişkilidir (Lillemets, 2010: 235). Vergi mükelleflerinin davranışlarını ve tipolojilerini anlamak ve buna yönelik motivasyonları arttırmak vergi uyumunun güçlenmesinde ve artmasında önemli bir rol oynayacaktır.

2.1. Mükellef Davranışları

Vergi mükelleflerinin vergiye ve vergi otoritelerine karşı; bağıllık, şartlı teslim olma, direnç ve geri çekilme şeklinde dört tip davranış sergilediği görülmektedir.

Tablo: 1

Vergi Mükelleflerinin Vergiye ve Vergi Otoritelerine Karşı Tutumları

Tutum/Tavır	Açıklama
Bağlılık	* Vergi mükelleflerinin, vergi kanunlarına ve otoritelerine karşı pozitif uyumu (itibak) söz konusudur. * Vergi sisteminin cazibesine ilişkin (çekiciliğini) inançları yansıtmaktadır. * Vergi konusunda “ahlaki yükümlülük” duygusu hâkimdir.
Şartlı Teslim Olma	* Vergi mükelleflerinin, vergi kanunlarına ve otoritelerine karşı pozitif uyumu (itibak) söz konusudur. * Mükellef ve vergi otoritesi arasında uyumlu bir ilişki söz konusudur. Vergi otoritesinin iyi niyetli (yumuşak güç kullanma) davranışlarına karşılık olarak, mükellef tarafından vergi idarelerinin uygulamalarına karşı gösterilen kabul/razi olma davranışdır. * Vergi otoritesinin olumlu davranışlarının sonucunda mükellefte oluşan olumlu hissiyattır.
Direnç/Karşı Çıkma ve İnançsız Yitirme/Düş Kırıklığı	* Vergi mükelleflerinin, vergi kanunlarına ve otoritelerine karşı negatif bir uyumu söz konusudur. * Vergi mükelleflerinde vergi otoritesinin işbirliği ve iyi niyetle hareket etme söylemlerine karşı kuşkuyla yaklaşımın yanı sıra her an dikkatli olmak, haklarını almak için çaba göstermek ve vergi idaresinin gücünü frenlemek gibi düşünceler oluşmaktadır (Braithwaite, 2002: 18).
Geri Çekilme/İlişkiyi Kesme	* Vergi mükelleflerinin vergi mevzuatı ile ilişkisini kesme niyetidir. Vergi mevzuatı bazı kişilerin amaçlarını gerçekleştirmesi için kalıplaşmış şeyler olarak görülmektedir. Vergi mükelleflerinin adeta bir polis gibi algularlar.

Kaynak: Mitu, 2016: 78; Braithwaite, 2002: 20.

Söz konusu davranış tipleri temel değerleri, tutumları ve inançları yansıtmakta olup, mükellefler ile vergi idaresi arasındaki dinamik etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Bu davranış tipleri arasında bağlılık ve şartlı teslim olma, vergi uyumuna yönelmektedir. Ancak diğer davranış tiplerinde, mükellef ile vergi idaresi arasındaki mesafe psikolojik düzeyde yükselmekte, çatışmacı davranışlar ortaya çıkmakta ve mükellefler kendilerini vergi sisteminin bir parçası olarak görmek istememektedirler. Uyumsuzluğun yüksek düzeyde olduğu bu davranış tiplerinde vergi uyumunu sağlamak için mükellefi gözetim/denetim altında bulundurmaya ve cezalandırmaya gerekebilmektedir (Taylor, 2002: 78).

2.1.1. Bağlılık

Bağlılık davranışı sergileyen vergi mükellefleri adalet duygularıyla, vatandaşlık bilinciyle ve ahlaki nedenlerden dolayı vergi mevzuatına ve vergi idaresine karşı uyumludurlar. Vergi idaresinin zorlamasına dayanmayan bir bağlılık davranışı söz konusudur. Vergi uyumunda ana faktör “doğru olanı yapma” şeklinde ifade edilebilir. Mükellefin doğru olanı yapma davranışı, cezalandırılacağı kaygısı ile değil, sadece doğru bulduğu içindir (Wenzel, 2005’den aktaran Mitu, 2016: 79). Bu tip davranışları sergileyen mükelleflerin vergi idareleri tarafından, vergi mevzuatının basitleştirilmesi yoluyla ve bazı teşvikler sağlanarak daha fazla desteklenmesi, cesaretlendirilmesi uygun olacaktır (Mitü, 2016: 79).

2.1.2. Şartlı Teslim Olma

Şartlı teslim olma davranışı, vergi idaresinin mükellef üzerindeki otoritesini kötüye kullanmadığı ve mükellefe sevecen yüzünü gösterdiği sürece meşru bir otorite olarak kabulünü ifade etmektedir (Braithwaite, 2002: 18). Vergi idaresinin mükellefe karşı saygılı ve uyumlu hareket etmesi, mükelleflerin de vergi idaresine ve devlete olan bağlılığını artırmaktadır. (Wenzel, 2002: 54). Bir başka bakışa göre ise şartlı teslim olma, mükelleflerin kamu hizmetlerinden yararlandığı ve vergi adaletinin olduğuna inandıkları müddetçe, vergi kanunlarına ve vergi otoritesine karşı göstermiş olduğu uyum davranışdır (Mitü, 2016: 79).

Devlet, kamu gelirlerini verimli kullandığı ve bunu şeffaf bir şekilde vatandaşlarına duyurduğu sürece, kamu hizmetlerinin seviyesi vatandaşları tatmin ettikçe, vergi adaleti sağlandıkça, şartlı teslim olma davranışını sergileyen mükelleflerin vergiye uyum davranışlarına kaldıraç etkisi oluşturacaktır (Mitu, 2016: 79). Nitekim Chau ve Leung tarafından adaletli bir vergi sisteminin vergiye uyumu arttıracığı dile getirilmiş ve pozitif bir ilişkinin varlığına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır (Chau & Leung, 2009: 36-37). Vergi yükünün eşitsizliğinin mükellefler üzerinde kaygı oluşturacağı, onların bir kurbanmış gibi algılanmasına neden olacağı ifade edilmektedir (Mlay, 2015: 16).

Vergi idaresi ve mükelleflerin ortak noktada buluşması, karşılıklı güven ve vatandaş odaklı yaklaşım ile sağlanabilecektir. Sonrasında şartlı teslim olma davranışı sergileyen mükelleflerde, vergi kanunlarına uyum, dürüst ve zamanında vergi ödeme eğilimi daha da yükselecektir (Mitu, 2016: 79).

2.1.3. Direnç/Karşı Çıkma ve İnancını Yitirme/Düş Kırıklığı

Direnç ve inancını yitirme davranışları, mükellefler ile vergi otoriteleri arasındaki ilişkinin olumsuz ve uyumsuz olduğu durumlardır. Bu davranışları sergileyen mükellefler vergi kanunlarını, her fırsatta ihlal ve speküle etmeye çalışırlar. Bu durumda vergi otoritesi mevzuatın iyi anlaşılması için yönlendirici olmalıdır. Şeffaflığa uygun bir şekilde kamu harcamalarının sonuçlarını açıklamalıdır. Vergi mükelleflerinin yasadışı faaliyetleri sözkonusu olduğu durumlarda vergi otoritesi cezalandırma yoluna gitmelidir (Mitu, 2016: 79, 80). Kirchler’in yaptığı çalışmalarda vergi uyumsuzluğuna kendini adanmış mükelleflere vergi otoriteleri tarafından yapılacak zorlamaların uygun olduğu önerilmiştir (Morse, 2013: 4).

2.1.4. Geri Çekilme/İlişkiyi Kesme

Bir önceki davranış tipi olan direnç ile ilişkili olmasına rağmen bu davranış tipinde, düş kırıklığı daha ileri düzeyde ve yaygındır. Bireyler ve gruplar vergi otoritesine karşı meydan okuma noktasına gelmişlerdir.

Geri çekilme davranışı mükelleflerin bilerek, isteyerek ve rıza göstermeyerek vergi kanunlarına ve vergi otoritelerine uymama davranışdır. Lozza ve diğerlerine göre (2013: 52) bir tarafta vergi otoriteleri ve devletin; diğer tarafta da vatandaşların olduğu, aralarında düşük seviyede saygının bulunduğu güvensiz bir ortam söz konusudur. Bu güvensizliğin arkasında, vergi yönetiminin zorlama ve baskı yoluyla ödemeye dayattığı vergi mükelleflerinin tersi bir reaksiyon göstermesi ve mükellef ile vergi idaresi arasında olumsuz bir ilişkinin kurulması yatmaktadır (aktaran Mitu, 2016: 80).

DeneySEL çalışmalar devlete, hükümete, resmi dairelere, yasal sisteme güvenin vergi ahlakını pozitif yönde etkileyeceğini ve ayrıca genelleştirilmiş bir güvenin mükelleflerin vergi ödeme isteklerini arttıracğını göstermektedir (Hammar vd., 2009: 239).

2.2. Mükellef Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Vergi mükelleflerinin davranışları sadece mükellefin vergi sistemini tanınması ve bilgi sahibi olması ile açıklanamaz. Mükelleflerin davranışlarını, vergi idaresi ile olan ilişkileri, vergi idaresinin olumlu veya olumsuz yaklaşımı, içinde bulunulan sosyal ortam ve ilişkide bulunduğu diğer bireylerin davranışları da etkilemektedir. Çünkü insanlar davranışlarını iş arkadaşı, aile bireyi gibi belirli bir referans grubuna göre ayarlama eğiliminde olabilirler. Toplumun geri kalanının yaptığı seçimlerden etkilenebilir ve davranışlarını değiştirebilirler. Bu şekilde vergiden kaçma eylemleri kendisi ve yakın toplum üyeleri açısından utanç verici bir damga olarak görülmeyebilir (Kanniainen & Pääkkönen, 2006: 5). Bir sosyal durum toplumda yaygınlaşması o durumun kabul edilebilir, hoş görülebilir olduğunun da bir göstergesi olabilir.

Enflasyon, işsizlik ve gelir dağılımı eşitsizliklerinin mükellef davranışları üzerinde birtakım negatif etkiler oluşturduğu ortaya konulmuştur. Heinemann (2010), işsizliğin, Martinez-Vazquez ve Torgler (2009) işsizlik-enflasyon ikilisinin mükellef davranışları üzerinde negatif etkisi olduğu, Bloomquist ise, vergi öncesi gelir eşitsizliğinin daha fazla vergi kaçakçılığına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Kitapçı, 2011: 151).

Gelir düzeyi ile vergi uyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda negatif korelasyon olduğunu belirten çalışmalar olduğu gibi, pozitif korelasyon bulunduğunu veya ilişki bulunmadığını belirten araştırmalar da mevcuttur. Ancak her ne şartta olursa olsun, gelir düzeyi yüksek olan bireylerin vergiden kaçmak için daha fazla fırsatlarının bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Profesyonel vergi danışmanlarından yararlanarak yasal vergi boşluklarının, vergiden indirim ve istisna müesseselerinin tespit edilebilmesi onlar için daha kolaydır. Meslek sahipleri açısından düşünüldüğünde ise, kendi nam ve hesabına çalışanlarda (örneğin, ticari kazanç, serbest meslek kazancı) vergi kaçırma olanakları daha yüksektir (Kirchler vd., 2007: 6-7).

Her bir mükellefin, vergi sisteminin yasal çerçevesi hakkında ne ölçüde bilgi sahibi olduğu, kültürel seviyesi, adalet, ahlak, gelenek ve kanunu yorumlama yeteneği vergi sistemine yönelik algısını ve sonuçta davranışını şekillendirecektir (Mitu, 2016: 80). Vergi mükellefleri kamu kesiminin sağladığı hizmetler ile kendi ödedikleri vergiler arasında bir adalet duygusu hissederler ise yasal yükümlülüklerini yerine getirmekte meylli olurlar. Kamu kurumlarının hizmet kalitesinin mükelleflerin vergiye yönelik davranışları üzerinde güçlü etkileri bulunmaktadır.

Mükelleflerin vergi uyumu veya uyumsuzluğuna ilişkin davranışları ve bunları etkileyen faktörler birbirinden farklı olsa da söz konusu faktörler belirli ölçülerde kategorize edilebilir. Mitu (2016: 80-82) vergi mükelleflerinin davranışlarını etkileyen diğer faktörleri ve oluşan davranış kalıplarını aşağıdaki gibi sıralamaktadır.

Riskten/Kayıptan Kaçınma: İnsanlar bir şey kazanmaktan çok kayıplardan kaçınmak için daha sık risk alırlar ve genelde daha büyük kazançlar olsa bile risk almak yerine kayıplarını önlemeyi tercih ederler. Örneğin, çoğu insan, kaybettikleri tutarın yaklaşık olarak

iki katını kazanmadıkça riske girmeyi kabul etmez (Kermer vd., 2006: 649). Ekonomik analizlerde daha fazla ilgi görmeye başlayan kayıptan kaçınma kavramı, “kayıplar, kazançlardan daha fazla görünür” şeklinde de ifade edilebilir (Boyce vd., 2013: 4).

Zamansal Yakınlık Etkisi: Vergi düzenlemelerinin gelecekteki sonuçları olumsuz olmasına rağmen, kısa vadede olumlu sonuçlar doğuruyorsa, vergi mükelleflerinin çoğu tarafından bu düzenlemeler kolaylıkla kabul edilir. Zira vergi mükellefleri, gelecekteki olumsuz sonuçları hafife alma eğilimindedir.

Atalet/İsteksizlik/Eylemsizlik: Çoğu insan yeni olan her şeye direniş gösterir ve davranışını değiştirme ihtiyacı hisseder. Vergi düzenlemelerine karşı güçlü isteksizlik ve bu düzenlemeleri kabullenmeme eğilimi söz konusu olabilir.

Çerçeveleme/Sunum Modu: Kararlar, seçeneklerin sunulma biçiminden güçlü biçimde etkilenmektedir. Genellikle yöneticiler, popüler olmayan vergi düzenlemelerinin kabul edilebilmesi amacıyla bu düzenlemelerin olumlu yönlerini vurgulamakta, buna karşılık olumsuz yönlerini en aza indirmekte ya da bunlardan söz etmemektedir.

Coğrafi Pozisyon: ABD’de Gelir İdaresi (IRS) tarafından 3.300’den fazla serbest meslek mükellefini içeren ve ülke çapında yapılan ankette, vergiye uyum düzeyinin ülke çapında farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Vergi uyumsuzluğunun en üst düzeyde olduğu yerler, San Francisco, Houston, Dallas, Atlanta ve Washington DC’deki veya yakınındaki kasaba ve mahalleler olarak tespit edilmiştir. Düşük vergi uyumunun olduğu bölgeler, gelir düzeyi yüksek olan Beverly Hills, California; Newport Beach, California; Yeni Carrollton, Maryland; ve College Park, Georgia bölgeleri çıkmıştır. Buna karşılık, Aleut Adaları; West Somerville, Massachusetts; Portersville, Indiana; ve Mott Haven, New York (Bronx’ta bir mahalle) gibi daha yoksul olan bölgelerde vergi uyumunun daha yüksek olduğu görülmüştür (Fishman, 2013). Bölgeler arası gelir farklılıklarının yanında bölgesel vergi rekabeti (yatırımları çekmek vb.) de mükelleflerin pozitif veya negatif olarak davranışlarını etkilemektedir.

Politik Rejim: Literatürdeki ampirik bulgular, demokrasi desteği ile vergilere isteklilik arasında bir bağlantı olduğunu düşündürmektedir. Bireysel olarak demokratik rejimleri destekleyenlerin otoriter bir rejimi destekleyenlere göre, vergi ahlaki daha yüksektir (Leonardo, 2011: 43, 68). Bunun dışında vergi uyumu, demokrasinin tarihsel geçmişi köklü olan ülke vatandaşlarında, demokrasiyi yeni benimsemiş ülke vatandaşlarına göre daha yüksektir (Leonida, 2014: 588).

Dini Eğilim: Dini eğilim bazı durumlarda güçlü mali davranışlar (vergiye uyum veya tamamen reddetme gibi) üretebilir. Dinin insan davranışları üzerinde otokontrol sağladığı beklentisi, dini inancı yüksek olan insanların daha yüksek ahlaki değerlere sahip olacağını düşündürmektedir (Mohdali & Pope, 2010: 74). Verboon ve Dijke (2007) tarafından yapılan araştırmada, dini eğilimleri yüksek olan insanların olmayanlara göre, vergi kaçırma gibi ahlaki konularda daha yüksek bir manevi güce sahip olduğu görülmüştür (Verboon & Dijke, 2007: 719).

Yaş: Yaşlılar daha az risk taraftarı oldukları için vergiye daha fazla uyumludurlar. Yani gençlerin daha düşük vergi uyumuna sahip olduğu ve vergi kaçırma ihtimallerinin yaşlılara göre daha yüksek olduğu söylenebilir (Flexman, 1997: 73). Bu durumun nedeni olarak yaşlıların sosyal faaliyetlerindeki azalma, daha fazla güvende olma (risk almama) hissi ve müeyyidelerden korkma gösterilmektedir (Lillemets, 2010: 245). Ayrıca bazı çalışmalar hem gençlerin hem de yaşlıların orta yaşlılara göre daha uyumlu olduklarına işaret etmektedir.

Cinsiyet: Erkekler kadınlara göre vergiden daha sıklıkla kaçmaktadırlar (Fallan, 1999: 173) ve erkeklerin risk alma ihtimali kadınlara göre daha yüksektir. Sosyo-psikologlar kadınlarda vergi uyumunun yüksek olmasının, kadının aile ve toplum hayatındaki uyumlu rolü ile ilgili olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte, modern toplumlarda geleneksel kadın profilinin değiştiğini gözden kaçırmamak gerekir. Dünya Değerler Araştırması verilerine dayanan araştırmaya göre, kadınların vergileri ödemeye istekliliği erkeklerle kıyasla belirgin olarak daha yüksektir (Lillemets, 2010: 245).

Evlilik: Bazı çalışmalar evlilerin daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğunu ve vergiye uyum göstermeme konusunda daha az imkânların olduğunu belirtmektedir. Bazı çalışmalar ise aksine hane halkının (ailelerin) vergiye uyumsuzluklarının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Boşanmış vergi mükelleflerinin ise daha uyumlu olduğu görülmüştür.

Eğitim Seviyesi: Eğitimli kişiler vergi kanunları hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarından vergiye uyumları pozitiftir. Diğer taraftan eğitimli kişiler vergiden kaçınabileceklerine ilişkin daha fazla bilgi sahibidirler. Bu hususta deneysel çalışmalar kesin sonuçlar ortaya koyamamıştır.

Vergi Statüsü (Kazanç Türüne Göre): Kendi işinin sahibi ve serbest meslek erbabı kişiler ortalama olarak vergiye daha az uyumludurlar. Serbest meslek sahipleri için vergiler daha görünür/açık oldukları için, bu durum vergiden kaçınma için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Uyum, sektörler bazında farklılık gösterebilmektedir.

İş Sahibi Olma: İşsizliğe bağlı olarak gelirin düşmesi ve nakit hareketlerinin zayıflaması muhtemelen vergisel yükümlülüklerinin azalması veya hiç olmaması ile sonuçlanabilir. İşsizlerin vergi ödeme konusunda daha olumlu fakat beyan etme konusunda uyumsuz olduğu gözlenmektedir. İflas da benzer şekilde işsizlik durumu ile aynı sonuçlar vermektedir.

Vergi Oranları: Yüksek vergi oranları vergiye uymama davranışını arttıran bir faktördür¹. Vergi oranlarının etkisi üzerine yapılan birçok ampirik çalışma "yüksek vergi

---

¹ Vergi oranlarının yüksekliğinin, vergi uyumsuzluğunu arttırdığı pek çok çalışmanın ortaya koyduğu standart bir sonuçtur. Özellikle bu durum gelir vergisinde yaygındır (Hammar vd., 2009: 7). Bu konuda birçok çalışma

yükü, vergi uyumunu olumsuz etkilemektedir” varsayımını destekler şekildedir (Kirchler vd., 2007: 9). Vergi oranlarının yükseltilmesi, Laffer eğrisinde açıklandığı üzere, vergiden kaçışı ve boş zaman tercihini beraberinde getirecektir.

Sektör Farklılığı: Mükelleflerin vergiye karşı davranış ve tutumları sektörler arası farklılık gösterebilmektedir. Tuay ve Güvenç tarafından yapılan araştırmada örneğin avukatların, imalat sanayi mensuplarına göre “vergi kaçırmanın cezalandırılması gereken ciddi bir suç olduğunu düşünüyorum” ifadesine daha az katıldıkları görülmüştür (Tuay & Güvenç, 2007: 139).

Gelir: Çok yüksek ve çok düşük gelir elde edenler vergi kaçırmaya daha eğilimlidirler. Yüksek gelir vergi kaçırmak/vergiden kaçınmak için daha fazla fırsat sunabilir ve daha fazla güdüleme sağlayabilir. Düşük gelir elde edenlerin de daha az nakit akışı ve daha az gelir elde etmesi benzer şekilde vergiden kaçınma duygusunu güçlendirebilir. Ve sonuçta iki durum da negatif vergi uyumuna neden olabilir.

Yaptırımlar/Cezalar: Vergi denetimleri ve cezaları, vergi uyumunu arttırmakla beraber bu artış sınırlıdır. Ancak denetim oranlarının artması mükelleflerin gelecekteki denetlenme olasılığını artırmaktadır. Dolayısıyla vergi denetimlerinin artmasının gelecekte mükellefin vergi uyumunu artıracığı sonucuna ulaşılabilir. (Tuay & Güvenç, 2007: 31).

Vergi Danışmanları: Vergi danışmanları sayesinde vergi konusunda elde edilen yüksek bilgi seviyesi oldukça önemlidir. Vergi idaresine ve vergi yasalarına karşı güven eksikliğinin olması, yeterli bilgi ve zamanın olmaması ya da tek başına bir hatanın riskine katlanmak noktasında isteksiz olan ve bu konuda tereddüt yaşayan mükellefler açısından vergi danışmanlarından yararlanmak vergi uyumunu artıran bir faktördür (Kitapçı, 2011: 256).

Beyan Yöntemi: Elektronik beyan yöntemi, geleneksel yöntemlere göre (kâğıt form doldurma) vergi uyumunu arttıran bir faktördür.

Tüm bu faktörleri içten gelen (doğal) faktörler ve dıştan gelen (kurumsal) faktörler olarak iki temel kategoride toplamak mümkündür. Eğitim, gelenekler, ahlak, zihniyet, normlar, algılar, motivasyon unsurları, devlete bağlılık, güven duygusu, bilgiye erişim mükellefin kendisinden kaynaklanan durumlar olarak ifade edilen doğal faktörleri oluştururken; yasal çerçeve, kaynaklara erişim, gelir elde etme derecesi, vergi denetimleri ise kurumsal faktörleri oluşturmaktadır (Mitu, 2016: 82).

---

bulunmaktadır. Örneğin, Romanya’da 2010 yılında katma değer vergisi oranının %19’dan %24’e yükseltilmesi neticesinde, vergiden kaçış oranının 2009 yılında GSYH’ya göre %8’den, 2010 yılında %9,6’ya çıktığı görülmüştür (Romania Fiscal Council, 2013: 122).

Vergi mükelleflerinin davranışlarını etkileyen faktörlerin vergi otoriteleri tarafından iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Vergi otoriteleri ve vergi politikalarını belirleyenler yukarıda belirtilen faktörlerden bazılarında (vergi oranları, vergi denetimi, vergi danışma, eğitim gibi) iyileştirmeye giderek uyum sürecine pozitif bir ivme kazandırabilir. Bazı faktörlere müdahale ise (cinsiyet, yaş gibi) söz konusu değildir. Bu kapsamda yer alan faktörlerden yararlanılarak da mükelleflerin “risk haritası” çıkarılabilir. Bazı faktörlere ilişkin ise net bir sonuç veya bulgu yoktur.

3. Vergi Mükelleflerinin Tipolojileri

İlk kez Gustav Oscar Augustin Montelius tarafından arkeolojik bir metot veya teori olarak kullanılan tipoloji kavramı, “aynı katman içinde birbirine ilişkili olduğu tespit edilen buluntuların şekli özelliklerine göre sınıflandırılması” anlamında ifade edilmiştir (Sorensen, 1997). Farklı bilim dallarında, farklı yönleriyle kullanılan “tür” (çeşit-cins) kavramı ve “tipoloji” kavramı pek çok kez karıştırılmakta ve yanlış kullanılmaktadır. “Tipoloji” kavramı, genel ve teorik olarak kullanılan bir grupsal sınıflandırmayı, “Tür” kavramı ise, tipoloji sınıflandırması içerisinde yer alan bir nesnenin özelliklerini ifade etmektedir (Bergman, 2009: 140). Fransızca “typologie” kökenli olan “tipoloji”, “insan tiplerini belirleme ve ayırt etme yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (<tdk.gov.tr>).

3.1. Kelman ve Vogel’e Göre Mükellef Tipolojileri

Mükellef tipolojisine ilişkin ilk çalışma Vogel (1974) tarafından yapılmıştır. Vogel (1974), Kelman (1958)’in çalışmasından yola çıkarak mükellef tipolojisini geliştirmiştir. Kelman (1958) sosyal faktörlerin tutum ve davranışlar üzerindeki etkisini üçlü bir sınıflandırma ile açıklamıştır. Kelman’a göre sosyal faktörler insan davranışını üç farklı biçimde etkileyebilir: itaat, özdeşleştirme ve içselleştirme. İtaat, bireyin başka bir kişi ya da gruptan olumlu tepkiler almayı umması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, bireyin kendisinden uyulması beklenen davranışın içeriğine inanması nedeniyle değil, belirli ödüller almayı beklemesi veya belirli cezalardan kurtulmayı istemesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Özdeşleştirme ise, bireyin bir kişi veya grupla kendisini tanımlayan bir ilişki kurmak istemesi ile ortaya çıkmaktadır. Birey kendisinden uyulması beklenen davranış kurmak istediği ilişki ile özdeşleştirdiği için benimsemektedir. İçselleştirme durumunda ise birey kendisinden uyulması beklenen davranışı kendi değer sistemi ile uyumlu olduğu için benimsemektedir (Kelman, 1958: 53).

Sosyal-psikoloji alanında çalışan Kelman, “dış uyum” ile “içsel kabul” arasındaki farka dikkat çekerek vergi uyumuna ilişkin çalışmalarda kurumsal faktörler ile içsel faktörler arasındaki ilişkinin araştırılmasının yolunu açmıştır.

Vogel (1974), Kelman (1958) tarafından geliştirilen itaat, özdeşleştirme ve içselleştirme kavramları arasındaki farktan yola çıkarak vergi sistemine uyumu inceleyerek ikili bir mükellef tipolojisi geliştirmiştir: Uyumlu Mükellefler ve Uyumsuz Mükellefler (Vogel, 1974: 509).

Tablo: 2
Vogel’in Mükellef Tipolojileri

Uyumlu Mükellefler	Açıklama	Uyumsuz Mükellefler	Açıklama
Uyumlu İtaat	Yakalanma korkusu sebebiyle vergiden kaçınma/vergi kaçırma davranışı yerine vergiye uyum gösterirler.	Uyumsuz İtaat	Vergi kanun ve düzenlemelerinin meşruluğuna inanırlar ancak grup baskısı nedeniyle vergiye uyum göstermezler.
Uyumlu Özdeşleştirme	Vergi sisteminin adil olmadığı yargısına sahiptirler ancak vergiye uyum gösterirler.	Uyumsuz Özdeşleştirme	Vergi sisteminin adil olduğu yargısına sahiptirler ancak vergi kanunları ve düzenlemelerinin meşruluğu konusunda emin değildirler.
Uyumlu İçselleştirme	Vergi sisteminin adil olduğu yargısına sahiptirler.	Uyumsuz İçselleştirme	Vergi sisteminin adil olmadığı yargısına sahip olduklarından vergiden kaçınırlar/vergi kaçırırlar.

Kaynak: Vogel, 1974: 509’da yer verilen açıklamalara göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Kelman ve Vogel tarafından yapılan bu öncü çalışmalar, vergi otoriteleri tarafından yürütülen mükellefe göre yapılandırılmamış standart stratejilerin, farklı uyum etkileri olabileceğini göstermesi açısından literatüre katkı sağlamıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak, devletin, örneğin vergi uyumu sağlayan mükelleflere siyasal karar alma sürecine aktif olarak katılma hakkı tanınması gibi, vergi otoritesi ve vatandaşlar arasındaki güvenin iyileştirildiği kurumsal ortamlar yaratarak, daha yüksek bir vergi uyumunu sağlayabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır (Torgler, 2003: 131).

3.2. Torgler’e Göre Mükellef Tipolojileri

Vogel’in 1974’te yaptığı çalışmayı, Torgler (2003) dört farklı mükellef tipolojisi oluşturarak geliştirmiştir.

Tablo: 3
Torgler’in Mükellef Tipolojileri

Mükellef Tipolojisi	Davranışlar	Ortak Davranışlar
Sosyal Mükellef	Sosyal normlardan etkilenirler. Diğer mükelleflerin, özellikle de kendilerine yakın gördüğü mükelleflerin inançlarına ve eylemlerine karşı duyarlıdırlar. “Diğerleri vergiye karşı uyumlu olur ise onlar da uyum gösterirler.”	Koşullu Ortaklık: Diğer mükellefler üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirirse, sosyal mükellefler de kendine düşen yükümlülüğü yerine getirir.
İçsel Mükellef	Vergiye uyumu, bir görev şuru veya içten gelen bir zorunluluk olarak algırlar. Devletin davranışlarına karşı duyarlıdırlar. “Vergi otoritesi onlara adil davranırsa uyumludurlar.”	Koşullu Ortaklık: Vergi otoritesi, kuralları uygulamaz ise, işbirliğini geri çekebilirler.
Dürüst Mükellef	Normlardan etkilenmezler. “Her zaman vergiye uyumludurlar.”	Fedakârlık
Vergi Kaçakçısı	Vergi kaçırmanın fayda-maliyet analizlerini yaparlar. “Kurallar zorla uygulanırsa, vergiye uyum gösterirler.”	Bencilik-Rasyonalizm-Egoizm

Kaynak: Leonardo, 2011: 26.

3.2.1. Sosyal Mükellef

Vergiden kaçınmamayı veya vergi kaçırılmayı etkileyen sebeplerden biri sosyal normlardır (Hammar vd., 2009: 7). Sosyal mükellefler sosyal normlardan etkilenen mükelleflerdir. Dolayısıyla toplumun vergiye bakış açısı, mükellefin algısını ve davranışlarını etkilemektedir. Toplumun vergiye bakış açısı, “adaletli” olduğu yönünde ise, bu durum mükellefi de motive edecektir. Bazı toplumlar vergiyi adaletsiz gördükleri için, vergi kaçırmanın olağan bir davranış olarak algılanmasına sebep olurlar. Kısaca mükellefler uyumun sosyal bir norm olduğuna inanırlar ise vergiye uyarlar ve vergilerini öderler.

Sosyal mükellefler, beyanname vermediklerinde veya yükümlülüklerine ilişkin bilgilerini eksik verdiklerinde veya denetimlerde yakalandıklarında kendilerini suçlu ve mahcup hissederler. Vergi kaçırma nedeniyle sosyal normları ihlal ettiği kanısına kapılırlar ise vicdan azabı çekerler (Casal, 2012: 7). Sosyal mükellefler, insanların inançlarına ve özellikle de kendilerine yakın olanlara karşı çok daha duyarlı olurlar. Algıladıkları değişikliklere karşı güçlü bir şekilde tepki gösterirler. Sosyal mükellefler koşullara göre işbirliği yapabilirler. Yani duruma göre davranırlar. Diğer mükelleflerin vergilerini ödediklerini gözlemleyen sosyal mükellefler de benzer şekilde ödeme eğilimine girerler. Veya diğer mükelleflerin vergisel anlamda daha az katkı yapacağı algısı, sosyal mükelleflerin de isteksizliğine ve daha az katkı yapmasına neden olur. Bir başka deyişle, bu mükellefler için başkalarının ne yaptığı önemlidir. Yükün adil bir şekilde paylaşıldığını hissederler ise yapacakları katkı artacak, vergiden kaçıldığı hissine kapılırlar ise vergiye uyumları negatife dönecektir.

Sosyal normlardan ve diğer mükelleflerin davranışlarından etkilenen mükellefler aynı zamanda kendisini başka mükellefler ile kıyaslama yoluna giderek bir tutarsızlık içine de girebilirler. Mükellefler vergi kaçırsa da her zaman diğer mükelleflerin kendisinden daha fazla vergi kaçıracağı algısını yaşarlar. Bu tutarsızlığa göre, mükellefler kendilerinin ortalama bir vergi mükellefine göre daha dürüst olduğunu düşünürler. Mükellefin psikolojik olarak kendisini rahatlatmasına yol açan bu tutarsız durum vergi ahlakını tahrip etmektedir (Wenzel, 2005: 865, 866).

Bir başka durum, adaletsizlik algısının, duyguların yer değiştirmesine sebep olabileceğidir. Vergileme düzeninin adaletsiz olduğu algısı, olumsuz taraftan düşünülecek olursa, mükellefi daha agresif yapacaktır. Öfke ve kızgınlık, vergiden kaçınmanın ahlaki maliyetini azaltarak, daha fazla vergi kaçırma/kaçınma konusunda sosyal mükellefi rahatlatacaktır. Söz konusu mükellefler, kendilerine göre adaleti sağlamak için, vergiden kaçma gibi davranışlara başvuracaklardır (Torgler, 2003: 123).

Sosyal imaj, yükümlülüklerini yerine getiren mükellefler ile aksi yönde hareket eden uyumsuz mükelleflerin oluşturdukları ortamdır. Bu mükellefler ait oldukları grupların sosyal normlarından etkilenirler. Bu gruplar mükellefleri etkiler ve mükelleflerin sürü psikolojisiyle hareket etmelerini sağlar (Mitu, 2016: 84). Normlar, ister formel isterse informal olsun, bireylerin davranışlarına rehber olurlar ve sosyal değişimlerdeki belirsizlikleri azaltırlar² (North, 1994). Geleneksel yöntemler arasında değerlendirilen hukuki zorlamalara ilave olarak, günümüzde informal kurallar içerisinde önemli bir yer tutan sosyal normlar bir başka alternatif olarak yer almaktadır.

---

² Bir başka görüş olarak, Ensley ve Munger (2001: 116), "Kurallar resmileştirilmemişse, oyuncular kurallar üzerinde tartışarak çok fazla vakit harçayabilir ve bu sebeple üretken faaliyetlere daha az zamanları kalabilir" diye belirtmektedir (Torgler, 2003: 123).

Sosyal mükelleflerin, bu yönlerini dikkate alarak Alm ve Torgler, “vergi kaçırınları medya aracılığıyla ifşa etme, kamuoyuna duyurma şeklinde finansal olmayan bir ceza vermeyi” önermişlerdir (Alm & Torgler, 2011: 646). Sosyal mükellefler negatif bir itici güç olarak sosyal damgadan, pozitif bir itici güç olarak sosyal itibardan ise olumlu etkilenirler. Sosyal damga, toplumun diğer üyeleri tarafından uygun görülmeyen, finansal bir zorlamaya dayanmayan negatif bir itici güç olarak ifade edilmektedir (Orviska & Hudson, 2003). Sosyal damga, vergi kaçakçılarının kamuoyuna ifşa edilerek uyarılmasıdır (Casal, 2012: 7). Pozitif bir itici güç olarak dürüst ve erdemli mükelleflerin, toplum düzeni içerisinde kalarak, kurallara bağlılığı ise sosyal itibar olarak adlandırılmaktadır. Sosyal itibar da sosyal damgada olduğu gibi vergiye uyum sağlayan mükelleflerin kamuoyuna ilan edilmesi ile uyarılmaktadır.

Vergi denetim süreci, aile üyeleri, arkadaşlar ve diğer çevre arasında itibar kaybı gibi belirli riskleri barındırır. Hatta vergi mükellefinin işini dahi tehlikeye atabilir. Utanma ve toplumdaki saygınlığın kaybedilmesi riski vergiye uyumsuzluğu azaltan bir durumdur. Devlete vergi ödeme zorunluluğu, toplum tarafından kabul gören bir sosyal norm olduğu için, vergi ödememeyi tercih eden bireylerin kendisini suçlu hissetmesi olağan bir durumdur.

Mükelleflerin, vergiye yönelik olumlu davranışlarını geliştirmek için toplum yanlısı stratejiler önerilmektedir. Söz konusu stratejiler, sosyal olarak ahlaki ve kabul gören uyum davranışlarına, vergi mükelleflerinin de uyum göstermeleri için vergi idareleri tarafından ikna edilme çabalarıdır. Toplum yanlısı stratejilere ilişkin yapılan akademik çalışmalarda elde edilen temel sonuç, mükellefin içinde yer aldığı grup üyelerinin vergiye uyum göstermesinin, mükellefi ikna ve teşvik etmede önemli bir faktör olacağı yönündedir (Morse, 2013: 4, 5).

3.2.2. İçsel Mükellef

İçsel mükellefler, diğer mükellef tipolojilerine kıyasla, herhangi bir zorlama olmaksızın motive olabilen, kendilerini yapmaları gereken fedakârlıklar hususunda zorunlu hisseden mükelleflerdir. İçsel mükellefler, devletin veya vergi yönetiminin aldıkları kararlara ve politikalarına, yani kurumsal faktörlere karşı duyarlıdırlar. Devletin pozitif eylemleri içsel mükelleflerin vergi ödeme niyetlerini arttıracak, vergi sistemine bağlılıkları güçlenecek ve böylece uyumlu bir davranış sergileyeceklerdir (Torgler, 2003: 124).

Yetkililerin değerlendirmelerinden ve işbirliğine olan isteklerinden etkilenen içsel mükellefler, vergi otoritesinin istediği şekilde davranırlar. Bu mükellef tipolojisine sahip olanlar, belirli bir içsel motivasyon ile vergilerini öderler. Vergi uyumunu sağlamak için vergi denetimi ve cezaları arttığında ise, dışsal motivasyon artar. Ancak dışsal motivasyonun yükselmesi, içsel motivasyonun azalmasına sebep olabilir. İçsel mükelleflerin işbirliği arzuları diğerlerinin (toplumun) kamu malına ne kadar katkı sağlayacağına dayanmamaktadır. Böylelikle, içsel mükellefler diğerlerinin koşullarına, vergisel anlamda katkı yapıp yapmamasına göre değil, kurumsal koşullara göre vergi öderler (Torgler, 2003: 125). İçten gelen dürtülerle, fayda veya ödeme gücü prensiplerine göre, vergi ödeme davranışı, vergi ahlaki olarak tanımlanır (Torgler, 2006). Vergi ahlaki, bireyin vergi

ödemeye ilişkin sergilediği davranışları, anlayışı, normları ve motivasyonu olarak tanımlanmaktadır (Lillemets, 2010: 234).

İçsel motivasyon teorisinin temelinde, ekonomiyi "psikolojik etkilerin" şekillendirdiği varsayımı bulunmaktadır. İçsel motivasyon, vergi uyumunun analizinde diğer faktörleri dışlamaktadır (Fakile, 2011: 55). Vergi ahlakı, mükellefin içten gelen bir motivasyon ile ödeme arzusunu yansıttığı vergi uyumunu etkileyen sosyo-psikolojik bir faktördür (Lillemets, 2010: 241).

3.2.3. Dürüst Mükellef

Dürüstlük, insanların tercihlerini etkileyen önemli bir davranış şeklidir (Mlay, 2015: 14). Literatürde, ahlaki kısıtları, rasyonel vergi mükellefi modeline entegre eden iki model yer almaktadır. İlk teori fedakârlık yaklaşımıdır. Buna göre, mükellefler kendi refahları kadar genel refah ile de ilgilenirler. Vergi kaçırma kararı, sosyal refahın azalacağı düşüncesiyle kısıtlanmaktadır. İkinci yaklaşım Kant'cı ahlak yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, Kant felsefesinin ahlaki tanımıyla ilişkilidir. Bu felsefenin temel varsayımına göre adil vergi; vergi mükelleflerinin dürüst olmak için ödediği vergidir. Sahte ve hileli yollara başvurmak, kaygı ve suçluluk üretecek veya vergi mükellefinin imajını zedeleyecektir. Mükellef toplumun adil olarak tanımladığı vergiyi paylaşmak isteyecek, ancak adil olarak tanımlanmayan vergiden ise kendini otomatik olarak korumaya alacak ve vergi kaçırma olgusu bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkacaktır (Mlay, 2015: 15).

Dürüst mükellefler vergi otoritesini aldatmanın yollarını araştırmayan kimselerdir. Dürüst mükelleflerin davranışları vergi politikalarındaki, parametrelerdeki, ceza oranlarındaki ve denetim sıklığındaki değişikliklere karşı yeni yöntemler bulma arayışı gütmeyen eylemlerdir (Torgler, 2003: 125). Vergi kaçırmaya meyilli değildirler. Araştırmalar, bütün vergi süreci boyunca, pek çok vergi mükellefinin dürüstçe davrandığını göstermektedir (Long & Swingen, 1991).

Dürüst mükellefler, vergi idaresi ile işbirliği içerisinde, vergi yükümlülüklerini düşürmek için alternatifler aramayan, etik standartlara göre davranan, diğer mükelleflerin davranışlarından etkilenmeyen ancak kurumsal şartların, işbirliği yapma konusunda istekliliklerini etkilediği kimselerdir (Mitu, 2016: 84). Dürüst mükellefler, vergi aflarını, vergi kaçakçılarına yönelik özel bir muamele olarak algırlarlar ve vergi aflarını kendilerine yapılan bir adaletsizlik olarak görürler. Bu nedenle vergi aflarının, dürüst mükelleflerin vergi uyumunu olumsuz etkileyebileceği ifade edilmektedir (Torgler, 2003a: 125).

3.2.4. Vergi Kaçakçısı

Vergi tipolojilerinin bir diğer ucunda vergi kaçakçıları yer almaktadır. Vergi kaçakçıları, dürüst mükelleflerden farklı olarak, vergi ahlakı düşük olan kimselerdir. Bu mükellefler rasyonel seçim teorisinin varsayımlarına göre ortaya çıkmışlardır. Vergi kaçakçıları vergi kaçırmanın değeri ile dürüst olmanın beklenen değerini karşılaştıran kimselerdir (Torgler, 2003: 125). Böylesi tipolojiye sahip mükellefler mevcut durumdan

etkilenmeksizin, vergi otoritelerine karşı negatif bir davranış sergilerler (Mitu, 2016: 85). Vergi ahlakı düşük olan vergi kaçakçıları, vergi yükünün adaletsizliğini bahane olarak savunma mekanizması şeklinde kullanabilirler.

3.3. Diğer Bazı Mükellef Tipolojileri

Cardozo (2011) vergi mükelleflerinin tipolojilerini, vatandaş-vergi yönetimi bağlamında çeşitli türlere ayırmıştır. Bu ayırmada dikkat çekici nokta “vergiyi doğuran olayın sonrasındaki” mükellef tipolojilerinin değerlendirildiğidir.

Tablo: 4
Diğer Bazı Vergi Mükellef Tipolojileri ve Davranışları

Mükellef Tipolojisi	Mükellef Özellikleri	Mükellef Davranışları
Yasal Yollar İle Vergi Kaçıran	Eğitim seviyesi yüksek, ekonomik güçleri yeterli ve toplumsal saygınlığı olan mükelleflerdir.	Vergiye doğuran olayın ve vergisel yükümlülüklerinin farkındadırlar. Sadece ekonomik kaygılarla*, vergiden kaçınmak için yasal çözümler aramaya meyillidirler. Bu durum vergi otoritesinin kendini yenilemesi gibi dolaylı da olsa yararlı sonuçlar doğmasını sağlayabilir.
Yasadışı Yollar İle Vergi Kaçıran	Eğitim seviyesi düşük (orta öğretim, bazıları yüksek öğretim) mükelleflerdir.	Yasal olmayan bir şekilde vergiyi doğuran olayın farkında olmalarına rağmen gizleme eğilimindedirler. Sahte belge ve sahte fatura düzenleyerek veya diğer kayıt dışı yollara başvurarak gelirlerini düşük gösterirler.
Basit Yöntemler İle Vergi Kaçıran	Sosyal ve ekonomik kaygıların bilincinde olmayan veya umursamayan mükelleflerdir.	Vergiye doğuran olayı basit bir şekilde gizlerler. Kazançlarının, gelirlerinin, servetlerinin bir kısmını veya tamamını matrahlarına dahil etmezler, bir başka deyişle, ya hiç beyanname vermezler veya eksik beyanda bulunurlar.
Yasadışı Yollar İle Vergiden Kaçıran	Vergi mevzuatı hakkında yeterli bilgiye sahiptirler.	Vergi kanunu ile ilgili bilgisine güvenen mükellef, ekonomik gerçekliği gizleyerek/sapıtararak yasal görünen, ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde yasal olmayan bir dizi işlem yapmakta ve vergiden kaçınmaktadır. Türkçe literatürde “vergi peçelemesi” olarak da adlandırılan bu duruma örnek olarak, satış işlemini bağış yoluyla gizlemek verilebilir.
Yasal Yollar İle Vergiden Kaçıran	Vergi mevzuatı hakkında oldukça iyi bilgiye sahiptirler.	Yasama boşluklarından ve eksikliklerinden yararlanarak vergiden kaçınırlar. Bu tipolojideki mükellefler kanunlara uyum göstermeden davranışı sergilemelerine rağmen, vergi mevzuatına uyumlu, ahlaki davranışları tercih ederler.
Basit Uyumlu Mükellefler	Vergi kültüründen yoksun, dürüstlükleriyle övünen, toplumda lekesiz biri olarak anılmak isteyen kişilerdir.	Vergi kültüründen** yoksun olmalarına rağmen, vergisel yükümlülüklerini vergi bilgileri çerçevesinde yerine getirmeye çaba gösterirler.
Düşük Uyumlu Mükellefler	Vergi mevzuatı hakkındaki bilgileri çok azdır.	Oldukça düşük ve istikrarlı bir vergi kültürüne sahiptirler. Dolayısıyla yükümlülükleri ve haklarına ilişkin bilgiye sahip değildirler. Vergi sistemini yanlış anladıkları için, vergi otoritelerinden gelen bilgi ve ihbarnameleri görünce şaşırır ve panik yaşarlar. Düşük seviyedeki vergi bilgileri yüzünden yakın çevrelerine yardım için çok sık başvururlar. Yardım istenilen ise vergi uzmanı olmadıklarından durum daha da karışık hale gelir.
Yasadışı Hareket Eden Vergi Sorumlusu	Vergi kültüründen yoksun ve vergisel sorumluluğunu yerine getirmeyen kişilerdir.	Vergiye kaynaktan kesme ve vergi otoritesine yatırmakla sorumlu olanların yükümlülüklerini yerine getirmeme davranışdır.
Yasal Borçlu Mükellefler	Yasal olarak miktarı belli olmuş vergi borçlarını yerine getirmekte isteksizdirler.	Vergi ve diğer yükümlülüklerinin ödenmesinde zorluk çekmezler. Ancak ödenmemiş vergiler için er ya da geç vergi affı geleceği beklentisi vergi uymunu olumsuz etkiler.
Muhafif Vergi Borçlusu	Karşıt bakış açısı, muhafif olma özellikleri söz konusudur.	Vergi borcunu öncelikli olarak ödeme niyetleri yoktur. Yükümlülüklerini sistematik olarak geciktirirler. Ödemek için vergi otoritelerinin zorlayıcı hamlelerini beklerler.
Dönemsel Vergi Borçlusu	Vergi yükümlülüklerine normal şartlarda sadık kalabilen mükellefler.	Ekonomik krizlerden, ekonomik çevreden, istikrarsızlıktan sıklıkla etkilenen mükelleflerdir. Normal şartlarda borcunu ödeyen uyumlu bir mükellef olmalarına rağmen, kendisinin müdahil olamayacağı, yukarıda belirtilen şartlardan etkilenir ve bu durum onu vergiye uymusuz biri yapabilir.
Uyumlu Vergi Mükellefi	Yükümlülüklerine her zaman sadık kalabilen mükelleflerdir.	Vergiye gönüllü uymaları, gecikmesiz ödemeleri, hiçbir durumda etkilenmeyen yapıları söz konusudur. Şartlar ne olursa olsun, tüm vergi yükümlülüklerini gönüllü olarak esasına dayalı olarak ve herhangi bir gecikme olmadan yerine getiren kişidir.

* Özellikle vergi oranları ve tutarları, vergi yükü, vergi cezaları ve diğer yaptırımlar mükellefin vergi kaçırmasın ekonomik nedenleri olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik olmayan nedenler ise, işsel kabul veya vergiyi/devletin otoritesini kabul etmeme şeklinde gerçekleşen vergi ahlakı olarak ifade edilmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim, ırk, çocuk sayısı, ikamet, gelir düzeyi, politik görüş, ahlaki gelişim düzeyi, bir gruba ait olma değişkenleri ise demografik faktörler olarak sınıflandırılmaktadır (Sowiński, 2012: 359).

**Her verginin arkasında tarihsel, ekonomik ve sosyolojik sınırlar yatmaktadır. Bir ülkenin vergi kültürü, tarihsel olarak o ülkenin kültürü içerisinde yer alır. Vergi kültürü değerlendirilmesinde, içerisinde dürüstlük, adalet ve görev şuurunu da kapsayan bir olgudur. “Bir devlet, vatandaşların ödeme arzularının sınırları dahilinde belirli bir miktara kadar vergi toplayabilir.” Bu sınırı o ülkenin vergi kültürü belirler. Vergi kültürü, ulusal kültürün altında yer alan, vergi mevzuatını ve uygulamasını ise kapsayan üst bir kavramdır (Nerré, 2001: 8). Vergi kültürü aynı zamanda vergi ahlakı davranışlarını etkiler (Schneider & Torgler, 2004).

Kaynak: Cardozo, 2011: 217-21; Mitu, 2016: 82-84.

Vergi uyumu, vergi yasalarının lafzına uymak olduğu gibi, vergi yasalarının ruhuna da uymak olarak tanımlanabilir. Cardozo'nun yukarıdaki tasnifi vergiyi doğuran olay sonrası yaşanan eylemlere yönelik mükellef davranışları ve karşılığında oluşan tipolojilerdir. Bunların yanısıra vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermeden verginin ortaya çıkmasını engellemek de bir mükellef davranışdır. Veya son yıllarda literatüre kazandırılmış bir kavram olan vergi göçmeni (tax exile) kavramı da mükellef tipolojisi kapsamında değerlendirilebilir. Vergi göçmeni kavramı ile, bir vatandaş olarak yükümlülüklerini yerine getirmek yerine, göç etmeyi tercih edenler kastedilmektedir (Igbeng vd., 2012: 191).

4. Sonuç

Modern vergi sistemleri ve yönetimlerinin temel dayanağı gönüllü vergi uyumudur. Bunun anlamı mükelleflerin kendilerinden beklenen vergisel yükümlülüklerine devletin müdahalesi olmadan veya çok sınırlı devlet müdahalesiyle uymalarıdır. Vergi uyumundan kastedilen mükelleflerin vergi yükümlülüklerini hesaplamaları, vergi beyannamelerini tamamlamaları, vergi idarelerine ibraz etmeleri ve ödemeleridir. Ve bütün bu süreci, vergi idarelerinden uygulanabilir ve makul tavsiyeler de alarak, kendiliğinden gerçekleştirmeleridir. Vergi uyum sürecini sadece vergi oranı, gelir, denetlenme riski gibi ekonomik yaklaşımlar ile değil; sosyal normlar, adalet algısı, mükellefin vergiye ilişkin bilgisi ve algısı gibi sosyo-psikolojik faktörleri de dikkate alarak değerlendirmek gerekmektedir.

Bireylerin önemli bir kısmı vergiye uyum gösterirler çünkü vergiyi kamu hizmetlerinin finansmanının bir maliyeti olarak görürler. Vergi uyumu, vergi kanunları dışında herhangi bir zorlama olmaksızın, mükelleflerin vergi ödeme isteklerinin bir yansımasıdır. Vergi uyumu konusunda mükelleflerden beklenen vergi mevzuatının ruhuna sadık kalmalarıdır. Bu isteklilik olduğu sürece vergi uygulaması kolay ve etkili bir otokontrolü mümkün kılacak ve bu durum gönüllü vergi uyumuna yansımaktır. Bu nedenle mükellefin vergilendirme sürecinin merkezine alınması, davranışlarının analiz edilmesi ve bu yönde politika geliştirilmesi anlamlı olacaktır. Mükelleflerin davranışlarının topyekûn bir şekilde değerlendirilmesi ve buna uygun mali politikalar üretilmesi, yanlış teşhise yanlış tedavi vermek sorununa yol açacaktır. Günümüzde mükellef davranışları ile ilgili pek çok çalışmada, psikolojik faktörlerin önemine vurgu yapılmakta ve bu alana yoğunlaşılmasında yarar görüldüğü ifade edilmektedir. Bu sebeplerle gelir idareleri, ekonomi-maliye biliminin yanında ekonomik psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, mali sosyoloji, hatta kriminoloji gibi bilim dallarından yararlanmalı, toplumun sosyal davranışlarını, bireysel ahlaki normları, mükelleflerin davranışlarını değerlendirebilmeli ve bu konuları takip ve analiz edebilecek uzmanlara ve araştırmacılara daha fazla kaynak ayırmalıdır.

Mükellef davranışları ve bu davranışların şekillendirdiği tipolojiler değerlendirilerek, vergiye uyum gösteren davranışların ve tipolojilerin nasıl arttırılabileceği, önemli ve çözüm bulunması gereken bir konudur. Vergi idaresinin bu yöndeki motivasyonunu arttırması, vergi uyumunun güçlenmesinde ve uyum düzeyinin yükselmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Mükelleflerin davranışları, başta eğitim olmak üzere pek çok faktör ile

şekillendirilebilecektir. Böylelikle, mükelleflerin aşama aşama vergiye uyum göstermeleri sağlanabilir.

Vergi idaresi, vergi yükünün dengesiz dağılımının, mükelleflerin vergi kaçırma davranışı şeklinde verdikleri tepkilerini kolaylaştırdığını hesaba katmalıdır. Mükellefin benzer gelir elde eden kendisi dışındaki kişi veya gruplardan daha fazla vergi ödemesi, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma davranışını arttıracaktır. Ya da gelir idaresinin vergi afları, vergi mevzuatının karmaşıklığı gibi kendisinden kaynaklanan uyumsuzluk nedenlerini en aza indirmesi faydalı olacaktır. Dolayısıyla vergi toplamada potansiyele ulaşmak için sadece gelir idaresinin değil ekonomik sistem içerisinde yer alan tüm aktörlerin sorumluluğunun bilincinde olması gerekmektedir.

Sonuç olarak, vergi idaresinin en önemli paydaşı vergi mükellefidir. Vergi idaresi, vergilerin mükelleflerin davranışlarını etkilediğini ve mükellef davranışlarının da vergi gelirlerini etkilediğini bilmeli ve bu karşılıklı etkileşimin neden ve sonuçlarına göre hareket etmelidir. Vergi idaresinin mükellef davranışlarını hesaba katmadan, önyargılı, baskıcı ve zorlayıcı uygulamaları; mükelleflerin vergiye uymamalarına, itaat etmemelerine yönelik yeni ve daha güçlü davranışlar sergilemesine neden olacaktır. Diğer taraftan genel anlamda devletin, özelde vergi idaresinin sunduğu kamu hizmetlerinin niteliğinden, vergi sisteminin basitliğine, mükellefe sağladığı kolaylıklara kadar pek çok eylemin de vergi uyumuna etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir. Vergi idaresi ile mükellefler arasındaki iyi ilişkiler, düzenli işleyen bir kamu (mali) yönetimi ve pozitif sosyal sermaye ortamının bulunması, yüksek seviyedeki vergi ahlakının temellerini oluşturacak ve mükelleflerin vergi ödeme arzularını arttıracaktır. Vergi idaresi, mükellef davranışlarının, bu davranışları etkileyen faktörlerin, mükelleflerin tipolojilerinin, yıllar içerisinde değişebileceğini, sözkonusu değişimlerin toplumun yanı sıra vergi uyumunu ve vergi tahsilâtını nasıl etkileyebileceğini öngörmelidir.

Kaynaklar

- Ahangar, R.G. & H.K. Bandpey & H.A. Rokny (2011), “An Investigation into the Determinant of Effective Factors on Tax Evasion: Empirical Study of Iran”, *American Journal of Scientific Research*, 20, 99-113.
- Ahmet, A. & S. Kadir (2015), “Tax Compliance and its Determinant the Case of Jimma Zone, Ethiopia”, *International Journal of Research in Social Sciences*, 6(2), 7-21.
- Allingham, M.G. & A. Sandmo (1972), “Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis”, *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-38.
- Alm, J. & B. Torgler (2011), “Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality”, *Journal of Business Ethics*, 101(4), 635-51.
- Bergman, L. (2009), “The Application of a Person-Oriented Approach: Types and Clusters”, in: *Developmental Science and the Holistic Approach*, L.R. Bergman & R.B. Cairns & L.G. Nilsson & L. Nystedt (eds.), Taylor&Francis E-Library, 137-54.
- Boyce, C.J. & A.M. Wood & J. Banks & G.D. Brown (2013), “Money, Well-Being, and Loss Aversion: Does an Income Loss Have a Greater Effect on Well-Being Than an Equivalent Income Gain?”, *Psychological Science*, 24(12), 2557-62.

- Braithwaite, V. (2002), "Dancing with Tax Authorities: Motivational Postures and Non-compliant Actions", in: *Taxing Democracy*, V. Braithwaite (ed.), Ashgate Publishing, England, 15-39.
- Cardozo, M.H. (2011), "Taxpayer Attitudes vis-a-vis The Tax Administration: Differentiate and Classify Behaviors", in: *Case Studies, Tax Morale as Determinin Factor in Improving the Effectiveness of The Tax Administration*, Published by Inter-American Center of Tax Administrations-CIAT, 45th CIAT General Assembly, Quito, Ecuador, 211-30.
- Casal, S. (2012), *Social Esteem versus Social Stigma, An Experimental Approach to Tax Compliance*, <<http://web.unitn.it/files/download/20577/casal.pdf>>, 29.05.2016.
- Chau, G. & P. Leung (2009), "A Critical Review of Fischer Tax Compliance Model: A Research Synthesis", *Journal of Accounting and Taxation*, 1(2), 34-40.
- Dinga, E. (...), *On the Fiscalty Trace on the Economic Behaviour*, <<http://emilinga.ro/wp-content/uploads/2016/01/On-the-fiscalty-trace-in-the-economic-behaviour.pdf>>, 31.05.2016.
- Fakile, A.S. (2011), *Analysis of Tax Morale and Tax Compliance in Nigeria*, <<http://theses.covenantuniversity.edu.ng/bitstream/handle/123456789/129/Full%20Thesis.pdf?sequence=1>>, 31.05.2016.
- Fallan, L. (1999), "Gender, Exposure to Tax Knowledge, and Attitudes towards Taxation: An Experimental Approach", *Journal of Business Ethic*, 18(2), 173-184.
- Fishman, S. (2013), *Tax Compliance Rates Vary with Geography*, <<https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/tax-compliance-rates-vary-geography.html>>, 02.02.2018.
- Flexman, B. (1997), "Canadian Attitudes towards Taxation", in: *The Underground Economy: Global Evidence of Its Size and Impact*, O. Lippert & M. Walker (eds.), 53-74.
- Franzoni, L.A. (1999), "Tax Evasion and Tax Compliance", *Encyclopedia of Law and Economics*, Publishers: Edward Elgar and the University of Ghent, 52-94.
- Hallsworth, M. & J.A. List & R.D. Metcalfe & I. Vlaev (2014), "The Behaviorist as Tax Collector: Using Natural Field Experiments to Enhance Tax Compliance", National Bureau of Economic Research *Working Paper* 20007.
- Hammar, H. & S.C. Jagers & K. Nordblom (2009), "Perceived Tax Evasion and the Importance of Trust", *The Journal of Socio-Economics*, 38, 238-45.
- Hanno, D.M. & G.R. Violette (1996), "An Analysis of Moral and Social Influences on Taxpayer Behaviour", *Behavioral Research in Accounting*, 8, 57-75.
- Igbeng, E. & A.T. Tapang & O.U.E. Usang (2012), "Analysis of Tax Morale and Tax Compliance in Nigeria", *European Journal of Business and Management*, 4(14), 182-207.
- Kanniainen, V. & J. Pääkkönen (2006), "Shadow Economy: Theory and Testing of Tax Morale and Convergence Hypotheses", *FDPE Public Economics Seminar* at December 2005, Finnish Economic Associations Meeting in February 2006.
- Kelman, H. (1958), "Compliance, Identification and Internalization: Three Processes of Attitude Change", *Journal of Conflict Resolution*, 2(1), 51-60.
- Kermer, D.A. & E. Driver-Linn & T.D. Wilson & D.T. Gilbert (2006), "Loss Aversion is an Affective Forecasting Error", *Psychological Science*, 17(8), 649-53.
- Khwaja, M.S. & R. Awasthi & J. Leprick (2011), *Risk-Based Tax Audits: Approaches and Country Experiences*, World Bank Publications.

- Kirchler, E. & S. Muehlbacher & B. Kastlunger & I. Wahl (2007), “Why Pay Taxes? A Review of Tax Compliance Decisions”, International Studies Program, *Working Paper* 07-30, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University.
- Kitapçı, İ. (2011), “Bir Vergi Uyumu Sorunu Olarak Vergi Etiği ve Bileşenleri”, DEÜ, SBE, Maliye Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İzmir.
- Leonardo, G.M. (2011), *Politics and Tax Morale. The Role Of Trust, Values, And Beliefs, In Shaping Individual Attitudes Towards Tax Compliance*, Georgia State University, Georgia Institute of Technology.
- Leonida, I. (2014), “The Place and the Characteristics of the Romanian Tax System within the European Fiscal Area”, *International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity (CCI), Economy and Management*, 3, 585-90.
- Lillemets, K. (2010), *Tax Morale, Influencing Factors, Evaluation Opportunities and Problems: The Case of Estonia*, <<https://ojs.utlib.ee/index.php/TPEP/article/viewFile/882/859>>, 233-252, 28.05.2016.
- Long, S.B. & J.A. Swingen (1991), “The Conduct of Tax-Evasion Experiments: Validation, Analytical Methods, and Experimental Realism”, in: *Tax Evasion: An Experimental Approach*, P. Webley & H. Robben & H. Elffers & D. Hessing (eds.), Cambridge: Cambridge University Press; 128-138.
- Lozza, E. & B. Kastlunger & S. Tagliabue & E. Kirchler (2013), “The Relationship between Political Ideology and Attitudes toward Tax Compliance: The Case of Italian Taxpayers”, *Journal of Social and Political Psychology*, 1(1), 51-73.
- Mitu, N.E. (2016), “Taxpayer Behaviour: Typologies and Influence Factors”, *Revue Des Sciences Politiques*, 49, 77-87.
- Mlay, R.M. (2015), “Factors Enhancing Tax Payment Compliance For Medium Taxpayers In Tanzania: The Case Of Tanzania Revenue Authority, Kilimanjaro Region”, *Dissertation*, Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for Award of the Masters of Business Administration (MBA) of Mzumbe University.
- Mohdali, R. & J. Pope (2010), “The Role of Religiosity in Tax Morale and Tax Compliance”, *Australian Tax Forum*, 25(4), 565-96.
- Morse, S.C. (2013), “Narrative and Tax Compliance”, *UC Hastings Research Paper No. 14*, <<file:///C:/Users/user/Downloads/SSRN-id2191216.pdf>>, 31.05.2016.
- Nerré, B. (2001), “The Emergence of a Tax Culture in Russia”, *The 57th Congress of the International Institute of Public Finance: “The Role of Political Economy in the Theory and Practice of Public Finance”*, Linz, Austria, August 27-30.
- Nicoleta, M. (2013), “Fiscal Behaviour of the Economic Agent Factors of Influence”, *Strategii Manageriale*, VI(4), 26-32.
- North, D.C. (1994), “Economic Performance through Time”, *The American Economic Review*, 84(3), 359-68.
- Onu, D. (2016), “Measuring Tax Compliance Attitudes: What Surveys Can Tell Us About Tax Compliance Behaviour”, Tax Administration Research Centre, *Discussion Paper*: 016-16.
- Orviska, M. & J. Hudson (2003), “Tax Evasion, Civic Duty and the Law Abiding Citizen”, *European Journal of Political Economy*, 19(1), 83-102.
- Romania Fiscal Council (2013), *Fiscal Council’s Annual Report for 2013*, <<http://www.fiscalcouncil.ro/RA2013Engleza.pdf>>, 02.05.2016.

- Roth, J.A. & J.T. Scholz & A.D. Witte (1989), *Taxpayer Compliance, Volume: 1, An Agenda for Research*, Philadelphia, USA.
- Samson, W.D. (2002), "History of Taxation", in: *The International Taxation System*, A. Lymer & J. Hasseldine (eds.), Kluwer Academic Publishers, 21-41.
- Schneider, F. & B. Torgler (2004), "Does Culture Influence Tax Morale? Evidence from Different European Countries", Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), *Working Paper Series No: 2014-17*, Switzerland.
- Seçilmiş, E. & İ. Didinmez (2016), "Vergi Reformlarının Davranışsal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", *Bilgi*, 77, 203-32.
- Sorensen, M.L.S. (1997), "Material Culture and Typology", *Current Swedish Archaeology*, 5, 179-92.
- Sowiński, R. (2012), "Tax Evasion-Why Taxpayers Evade Taxes", *Dny práva 2011-Days of Law 2011*, Finance Veřejného Sektoru, Masarykova Univerzita, 357-65.
- Taylor, N. (2002), "Understanding Taxpayer Attitudes through Understanding Taxpayer Identities", in: *Taxing Democracy*, V. Braithwaite (ed.), Ashgate Publishing, England; 71-92.
- Torgler, B. (2003), "Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust", *Constitutional Political Economy*, 14(2), 119-40.
- Torgler, B. (2003a), *Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance*, Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, <http://edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf>, 02.05.2016.
- Torgler, B. (2006), "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 61(1), 81-109.
- Tuay, E. & İ. Güvenç (2007), *Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 51.
- Verboon, P. & M. van Dijke (2007), "A Self-interest Analysis of Justice and Tax Compliance: How Distributive Justice Moderates the Effect of Outcome Favorability", *Journal of Economic Psychology*, 28(6), 704-27.
- Vogel, J. (1974), "Taxation and Public Opinion in Sweden: An Interpretation of Recent Survey Data", *National Tax Journal*, 27, 499-513.
- Wenzel, M. (2002), "Tax Compliance and the Psychology of Justice: Mapping the Field", in: *Taxing Democracy*, V. Braithwaite (ed.), Ashgate Publishing, England, 41-70.
- Wenzel, M. (2005), "Misperceptions of Social Norms about Tax Compliance: From Theory to Intervention", *Journal of Economic Psychology*, 26, 862-83.